

# İLETİŞİM ARACI OLAN KİTAPLARIN GRAFİK ÜRÜN OLARAK TASARLANMASI VE ŞİİR KİTAPLARINDA TASARIMIN ÖNEMİ

Yrd. Doç. Dr. Tamer KAVURAN \*

## ÖZET

*Bu araştırmada, uygarlığımızın gelişiminde büyük yeri olan kitapların tasarlanma gerekliliği ele alınmıştır. Kitabın tanımı yapılarak, gelişim süreci ve önemi üzerinde durulmuş; ayrıca kitap türleri açıklanarak, şiir kitabı ve şiir hakkında bilgiler verilmiştir. Şiir kitaplarında tasarımın önemi, gerekçeleri ve tasarlanma süresince dikkat edilmesi gereken etmenler vurgulanırken genel olarak 'kitap tasarımı' da göz önüne alınmıştır.*

*Bu araştırmada; yazar/şair, yayınevi ve tasarımcı birlikteliği düşünülerek, aynı zamanda bir grafik ürün olan kitabın tasarım sorunları irdelenmiştir. Araştırma, bilimsel yayınların listesini içeren indeks ve özlerin taranması ile betimlenmeye çalışılmıştır. Bilimsel verilerden elde edilen bulgular doğrultusunda kitabın grafik ürün olarak tasarımında görsel, estetik, işlevsel ve teknik kayguların gerekliliği sonuçlarına varılarak önerilerde bulunulmuştur.*

**Anahtar Kelimeler:** *Kitap Tasarımı, Grafik Tasarım, Şiir Kitabı, Yayınevi.*

---

\* Fırat Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Görsel İletişim Tasarımı Bölümü, Elazığ / TÜRKİYE, tkavuran@frat.edu.tr

# DESIGNING BOOKS WHICH ARE COMMUNICATION TOOLS AS GRAPHIC PRODUCTS AND THE IMPORTANCE OF THE DESIGN IN POETRY BOOKS

Assist. Prof. Dr. Tamer KAVURAN \*

## **ABSTRACT**

*In this study the necessity of designing books which have an important role in the progress of our civilization has been discussed. 'Book' has been defined, it has been laid emphasis on its development process and significance; besides, book genres have been interpreted and knowledge has been given about the poetry book and poetry as well. 'Book design' has also been taken into account in general while the importance of design in poetry books, its reasons and the remarkable factors in the process of designing are being emphasized.*

*In this survey design problems of the book- concurrently a graphic product- have been examined regarding co-occurrence of writer/poet-publisher-designer. In the survey it has been tried to be described through the index including the list of scientific publications and scanning of the cores. In accordance with the findings obtained from the scientific data it has been made suggestions, concluding that visual, aesthetic, functional and technical concerns are necessary in designing the book as a graphic product.*

**Keywords:** *Book Design, Graphic Design, Poetry Book, Publisher*

---

\* *Firat University, Faculty of Communication, Visual Communication Design, Elazığ / TÜRKİYE, tkavuran@firat.edu.tr*

## GİRİŞ

İlk uygarlıklardan günümüze hep bir iletişim ortamı içinde bulunan insan, çeşitli uygarlıklar oluşturmuş ve kültürel bir ortamda etkinliklerini sürdürmüştür. Bu ortamın oluşmasında yazının, kitabın ve yayıncılığın çok önemli yeri vardır. 15. yüzyılda matbaanın icadıyla bu kültürel ortam, çok daha geniş bir yelpaze kazanmıştır.

İletişim sürecinde önemli konumu olan kitaplar; sanatsal değeri olan bir nesne, ticari bir mal ve kültürel bir üründür. Bu ürünün bir çok ürün gibi tasarımı da önemlidir. Çünkü kitaplar, sanat değeri olarak sunulmasının güzelliğiyle, işlevselliğiyle okuyucuya estetik açıdan seslenmekte; ticari mal olarak, ekonomik bir özellik taşıyıp kazanç beklentisi bulunmakta ve kültürel ürün olarak da bir takım teknik aşamalardan geçip, kitlelere ulaşarak etkileşim yaratıp insanların kültürel gelişmesine katkıda bulunmaktadır.

Bu özelliklerin taşıyıcısı olan kitaplar, yazılıp 'kitap' haline gelene kadar olduğu aşamalarda, yazar/şair dışında, yayınevi, kapak ve iç sayfaların tasarımını yapacak grafik tasarımcı, ciltçi vs. gibi birçok kişinin katılımını gerektirir. Fakat bu aşamalarda çoğu zaman aksaklıklar görülmektedir. Ya kitabın oluşumunda grafik tasarımcı yer almamakta, ya kitabın sadece kapağının tasarımı yapılmakta ya da yazar/şair ve yayınevının bu konudaki duyarlılığı kitabın tasarımında bir takım sorunlar doğurmaktadır. Ne yazık ki, ülkemizde yayınevlerinin çoğu, kendi bünyesinde grafik tasarımcı bulundurmadığı gibi grafik tasarımcılarla da çalışmamaktadırlar.

Nitelikli bir kitap ürününün oluşabilmesi için yazar/şair, yayınevi ve grafik tasarımcının birlikteliği önemlidir.

### 1. Kitap ve Kitabın Gelişim Süreci

İnsan, başlangıçtan günümüze kadar yaşamını sürekli değiştirmiştir. Bu değişim sürecinde insanın çabası hep daha iyiye ve güzel olana doğru yönelmiştir. Bu yönelişin uzantılarından biri de kitaptır.

Biçimsel anlamda kitap: Dört köşesinin bir kenarıyla birbirine bağlanmış belirli sayıda genelde kâğıt sayfalarından oluşan, önden - sırttan - arkadan daha dayanıklı bir malzeme ile korunmuş olan, metnin ve metinlerde saklı olan düşüncenin görünür ve okunur duruma gelmiş biçimine denir. Cumhuriyet Ansiklopedisinde ise "yazılmış ya da basılmış sayfaların birleştirilmiş şekli" olarak tanımlanmıştır (Cumhuriyet Ansiklopedisi, s.2033).

Bütün bu özelliklerin taşıyıcısı olan kitap, bütünüyle sağlam bir yapı ve yüklendiği iletişim görevini en iyi biçimde dile getiren bir araç olmak zorundadır. Kitabın baskı teknikleriyle çoğaltılmasından önce kitabın nasıl tasarlanması gerektiği önemsenmelidir. Çünkü kitap, taşıdığı içerikle, farklılık gösterdiği türleriyle ve nitelediği alanı ile bir bütün oluşturacak biçimde tasarlanmalıdır. Kitabı oluşturan ilk öge, üzerinde yazı bulunan kağıtlardır. Kağıtlar bir araya getirilerek forma oluşturulur. Formaların bu durumu kişisiz bir yapı içerisindedir. Onun için kitabı giydirmek ve giydiren bir kişilik kazandırmak gerekir. Bu da ancak ona bir kapak oluşturmak ve olması gereken görsel elemanları kapak üzerinde düzenlemekle olacaktır.

Kitabın gelişim sürecine bakacak olursak, yazının ve kitap biçiminin ortaya çıkışı, oluşumun ilk uygarlıklardan itibaren başladığını bize göstermektedir.

Yazının keşfedilmediği ilk uygarlıklar, ilk önce heyecan ve kültür miraslarını sonraki kuşaklara sözlü olarak aktarmışlardır. Kitabın hangi aşamada ortaya çıktığını anlayabilmek için, yazının kökenlerini araştırmak ve yavaş yavaş ortaya çıkışını izlemek gerekir. İçerisinde bulundurduğu yazılar nesnelerin izlerini taşıdığından, insanın düşüncelerine biçim verip en kalıcı şekle sokarak oluşturduğu kitaba, yaşamın bir izdüşümü de diyebiliriz. Kitabın gelişim sürecine ilişkin yazının kökenleri, ilk insanların düşüncelerini resim veya semboller aracılığıyla anlatan biçimi ile buzul çağı döneminde, mağara duvarlarında görülmektedir.

“Buzul çağı insanların, resmin yavaş yavaş işaret olduğu kaya resim sanatı bir ilk girişim sayılabilir. Daha sonra, bu işaret- resim gelişti; piktografiden, tüm eski sistemleri çıktı” (Labarre, s.7).

“İran yoluyla Asya’dan gelen Sümerler Fırat ve Dicle ovasında ilk kez tarıma başlamışlar ve göçebeliği bırakarak köy ve kentler kurmuşlardır. Aynı çağda (M.Ö. 4000-5000) Nil vadisi ve deltasında başka ırktan bir halkın aynı şekilde tarıma başladığı görülüyor. Böylece ilk kültür eserleri bu iki bölgede doğmaya başlıyor. Her iki kültür bölgesinde de yazı M.Ö. 3000-2500 yıllarında doğmuş durumdadır. Mezopotamya’da resim şeklindeki işaretlerden doğup gelişen yazı ÇİVİ YAZISI’dır. Bu yazı, daha çok, çamur levhalara ağaç çubukların uçlarını bastırarak kama şeklinde bırakılan izlerden meydana gelirdi. Başlangıçta her işaret bir fikri veya kelimeyi anlattı. Geliştikçe, özellikle tek heceli kelimelerin işaretlerini başka çok heceli kelimeleri yazmakta kullanılmak yöntemiyle bir hece yazısı durumuna gelmiştir. Çivi yazısı, dekoratif bir yazı değildir. Yalnız okunmak için yazılmış sade ve kullanışlı bir yazıdır. Buna karşılık, yine resim şeklindeki işaretlerden oluşan Mısır Hieroglif yazısı, dekoratiftir. Okunmak kadar, abide ve mezarları süslemek amacıyla kullanılmıştır. İlk hieroglif yazı da M.Ö. 3000-2500 yıllarında doğmuştur. Başlangıçta toplu fikirleri anlatan resim kompozisyonları şeklindeki hieroglif, zamanla kelime ve hece yazısı durumuna gelmiştir. Çivi ve Hieroglif yazılarında simgeler bir fikir veya kelimeyi anlattığından bu yazılara ideogram denir. Çin yazısı ve Maya yazısı da bu gruba dahildir. Maya yazısı, M.S. 1200-1400 yıllarında kullanılmıştır. Okunan simgeler doğal ve soyut işaretlerden yapılmış bir resim kompozisyonu görünümündedir. Çivi yazısı ve hierogliften faydalanarak Fenikeliler ilk alfabe yapılmışlardır (M.Ö. 1400 yıllarında). Bu alfabe, insanın çıkarabildiği çeşitli sesleri simgeleyen harflerden meydana gelmiştir. Yazılışı sağdan sola veya saban izi gibi bir sağdan sola, bir soldan sağa gidişli gelişli idi. İlk alfabe ve sonraki alfabelerde her harf bir sesi simgelediğinden bu yazılara fonogram denmiştir. İlk Fenike alfabesinde harfler bazı eşya ve canlıları simgeleyen resimlerden çıkmıştır ve onların isimlerini almışlardır. İlk iki harfin ismi de bu yazı dizgesinin genel ismi (Alfabe) olarak kullanılmaktadır. Alf ve beth sözcüklerinden yapılmıştır. Fenikeliler’in oluşturduğu, sesleri simgeleyen şekillerden oluşan yazı (alfabe), önce Akdeniz çevresindeki kültür bölgelerine doğru bir yayılma göstermiştir. Önce İbraniler, sonra sıra ile Eski Yunanlılar ve Romanlılar bu yazıyı alarak kendi dillerine uygun yeni harfler de katarak kullanmaya başlamışlardır. Bu gelişme kolundan Eski Ermeni yazısı ve Slav topluluklarının kullandığı Kiril yazısı türetilmiştir. Kiril yazısı bugün Rusya ve Bulgaristan’da kullanılmaktadır. Alfabenin ikinci gelişme kolu Arabistan, İran ve Orta Asya ülkeleri yönünde yayılmıştır. Bu

kolda türetilen yazılar genellikle sağdan sola yazılan çeşitlerdir. Bizde harf devriminden önce, Selçuklu ve Osmanlı çağlarında kullandığımız Arap Yazısı bu kolun son yazılarından” (Aslier, 1983, s. 1,2,3).

Görülüyor ki ortaya çıkan alfabeden bir çok yazı türemiş ve kitabın varlık nedenlerinden olan alfabe, yazı için bir dayanak oluşturmuştur. Kitabın diğer varlık nedenleri, yazıyla oluşan metinlerin yayılması, korunması ve kullanışlı olmasıdır. Belirgin bir belgesel değeri olan klasik ilk çağın dikili taşları, metnin yayılması konusundaki olanaksızlığı yüzünden, kitap kavramını içermemekle beraber kitabın oluşum izlerini taşımışlardır. Ayrıca Sümerler döneminde kil üzerine yazılıp pişirilen tabletler, Asur krallığının kitaplığını oluşturmuştur.

“Kil levhalar üzerine çivi yazısı ile yazılmış kitaplıklar dolusu örnek bugüne kadar bozulmadan kalmıştır. Bunların en zenginlerinden biri kral Asurbanipal’in (M.Ö. VII. yüzyıl) Nino-va’daki 2200 levhalık kitaplığıdır” (Cumhuriyet Ansiklopedisi, s.2033).

Bu levhaların kullanışsız oluşu ve metnin yayılması konusundaki olanaksızlığı, insanı yeni arayışlara yöneltmiştir. Cumhuriyet Ansiklopedisi’nden elde ettiğimiz bilgiye göre, M.Ö. 3 bin yıl önce papirüs denen bir bitkinin yapraklarına metin yazılarak bir sopa ile dürülüp merdane biçiminde (volumen) ilk kitap oluşturulmuştur. Özellikle bu oluşum Eski Mısır’da oldukça yaygındır. Papirüs daha sonra “Yunan dünyası ile Roma İmparatorluğu’nda yayıldı; varlığını İ.S. 10 ve II. yüzyıllara kadar sürdürdü” (Labarre,1994, s.9).

“Papirüsün yanı sıra eskiden beri hayvan derileri de yazı malzemesi olarak kullanılmıştır. Eski Mısır’da, özellikle doğu kültürlerinde deri önemli yer tutar. Parşömen kelimesi Bergama’nın eski adı ‘Pergamon’ dan türetilmiştir. Bundan da anlaşılacağı gibi Parşömen ilk olarak geniş ölçüde burada üretilmiştir” (Aslier, 1983, s.19).

Nemden ve sıcaktan kolay kolay etkilenmeyen iki yüzüne de yazı yazılabilen, yıkanıp kazınarak yeniden kullanılabilen bu deriden önceleri tomar biçiminde dürülerek, sonra “Roma imparatorluğunun son dönemlerinde, sayfa sayfa kesilip ‘Kodeks’ denen defter biçimini alarak yüzyıllarca kullanılmıştır” (Cumhuriyet Ansiklopedisi, s.2033).

Kitabın kodeks biçiminin oluşması, kitabın gelişim süreci açısından önemlidir. Çünkü: “Bu değişiklik kitabın biçimi üzerinde etkili oluyor ve okurun fiziksel durumunu tümüyle değiştirmek zorunda bırakıyordu. Oysa bir ‘volumen’e (ilkçağ kitabının geleneksel biçimi olan, papirüs tomarı) başvurulması pek kullanışlı değildi; kişinin, dürülü volumen’i önüne, yanlamasına açması gerekiyordu ve metnin bir bölümünden diğer bir bölümüne yönelmek güçtü. Volumen, çok yer tutuyor ve iki elle tutulması gerekiyordu; bu durumda da, daha sonraları yapılacağı gibi, okurken not almak olanağı ortadan kalkmış oluyordu” (Labarre, 1994, s.12).

“Kitap yazımının gelişip yayılmasında kilisenin payı büyük olmuştur. Manastırlarda din adamlarının çoğu metinleri kopya etmek, sayfaları boyamak, birbirine yapıştırmak gibi görevleri yüklenmiştir. Kopist (kopya eden) ya da müstensih (nüsha çıkaran) adı verilen bu din adamları genellikle Klasik çağ yazarlarının ve kilise büyüklerinin eserleriyle uğraşmışlardır. Kopya işi

yapılırken el değişmesinin vereceği biçim bozukluklarını önlemek için, yazı sınırları çok belirli bir biçime sokulmuş, stilize edilmiştir. XII. yüzyıla kadar kitap din çevrelerinin dışına pek çıkmamıştır. Sınırlı bir çevrede kalan bu eserler, genellikle büyük boyutlu, minyatür ve yıldızlarla süslenen kitaplar olmuştur” (Cumhuriyet Ansiklopedisi, s.2033).

Görülüyor ki kitabın biçimsel görünüş ve tasarımına, o dönemlerde de dikkat edilmiştir. Zamanla kitabın yayılması, insanlarda okuma isteğini artırmış, toplumlar kendi dillerinde yazılar kaleme alarak öne çıkmışlardır. Bu gelişmeler ve hareketlilikler döneminde parşömenin pahalılığı insanları ucuz bir yazı aracı bulmaya zorlamıştır. Böylece kağıt ortaya çıkmıştır.

“Kağıt ilk kez, yüksek bir kültür seviyesine erişmiş olan Çin’de yapılmıştır. Çin edebiyatı M.Ö. 2400 yıllarına ait eserlere sahiptir. Kağıttan önce Çin’de yazı aracı olarak taş, toprak, metal levhalar, tahtalar, bambu çubukları ve ipek bez kullanılmıştır. Kağıt Tsai Lun adında bir saray memuru tarafından M.S. 105 yılında yapılmıştır. Çinli’ler uzun yıllar kağıt yapımını sır olarak tutmuşlardır. Kore ve Japonya’ya ancak M.S. 7. yüzyılda geçebilmiştir. Hemen aynı yüzyılda kağıt yapımı Türkistan’da öğrenilmiştir. 8. yüzyılda Semerkant’da ağaç kabuğu ve paçavradan kağıt yapılıyordu. Kağıt yapımı Semerkant’tan Bağdat’a oradan Mısır üzerinden Fas’a geçmiştir. II. yüzyılda Mısır’da pazarda satılan malların kağıda sarıldığı ve 12. yüzyılda mektup ve belge boylarının standardize edildiği bilinmektedir. Kağıt Avrupa’ya Fas-İspanya veya Fas-Sicilya yoluyla geçmiş olabilir. 12. yüzyılda İspanya’da Valensiya şehrinde 1276 yılında da İtalya’da kağıt yapıldığı bilinmektedir. Almanya’da kağıt ilk kez 1390 yılında Nürnberg şehrinde yapılmıştır. Türkiye’ye Matbaacılık gibi kağıt yapımı da geç gelmiştir. 1729 yılında ilk Türkçe kitap basan matbaa kurulunca yerli kağıda da gereksinim duyulmuştur. 1750 yılında ilk kağıt fabrikası Yalova’da açılmıştır” (Asher, 1983, s.21, 22).

Kağıdın yaygın bir şekilde kullanılması matbaanın da çıkışıyla büyük önem kazanmıştır. Matbaanın gelişiminde etkili olan ağaç oymacılığı, ilk önce; “Mısır’da daha 4. yüzyılda, Batıda ise 12. ya da 13. yüzyıllarda kumaş üzerine baskı için kullanılmıştır. 9. ve 10. yüzyıllarda, Çinliler tarafından, kağıt üzerine basıma uyarlanmıştır. Ağaç oymacılığı kesin bir ilerlemeydi, ama uzun ve nazik bir çalışma gerekiyordu. Metinlerin sayfa sayfa harflerin teker teker oyulması gerekiyordu. Çözüm, yıpranmaya dayanıklı bir maddeden yapılmış ve istenildiği şekilde bir araya getirilebilen hareketli harflerin icat edilmesine dayanıyordu. Bu çözümü, metal ve kesinlikle birbirinin eşi harfleriyle tipografi getiriyordu. Harflerin kesinlikle birbirinin eşi olması gerekiyordu, çünkü pek küçük bir fark bile girişimin başarısını engelleyecek nitelikteydi. Gutenberg’in en çok çaba ve zaman sarf etmesine, kuşkusuz bu saptama neden olmuştu. Yöntem, çok sert bir kabarık ve metal zemin üzerine her tipografik işareti oymaya ve sonra da oyulan bu şekli daha yumuşak bir metal kalıpta çukur olarak elde ettikten sonra da, içine bir kurşun, kalay ve antimon alaşımı (antimon, özellikleri 15. yüzyıl başında keşfedilmiş olan bir metaldir) akıtmaya dayanmaktadır. Böylece, sadece kalıbın iç yüzeyiyle biçimlendirilmiş (harmanlama kolaylığı) ve çok sayıda üretilen metalik bir harf (sağlamlık) elde edildi” (Labarre, 1994, s.43,44).

“15. yüzyılda Avrupa’da matbaanın icadı ile yazının mekanik olarak gerçekleşen çoğaltımı kültür tarihinde yeni bir dönemin habercilerinden sayılır. Basılı yazı ve kitabın toplumsal ya-

şamda ve düşünsel alanda etkileri o denli büyük olmuştur ki, onuru Gutenberg'e ait bu icadın yapılışından yaklaşık iki yüzyıl sonra Francis Bacon, Novum Organum'da, matbaanın dünyanın görünümünü ve durumunu değiştirmede pusula ve barut kadar güçlü sonuçlara yol açtığını belirtmiştir" (Zıllıoğlu, 1996, s.167).

Kitabın bugünkü biçiminin oluşmasını sağlayan 'kodeks' oluşumu ne kadar önemli ise, yazının gelişmesi, kağıdın bulunuşu, matbaanın oluşumu ve matbaadaki teknik gelişmelerin artarak kitabın yaygınlaşıp çoğalmasını sağlaması da o kadar önemlidir. Çünkü matbaalar sayesinde bilim, kültür ve sanat alanındaki gelişmeler yaygınlaşmıştır. Bu gelişmeler sayesinde okuma yazma bilenlerin sayısındaki artış, teknik gelişmeler ve eski yasal engellerin ortadan kalkması (matbaaya karşı siyasal engellemeler, kitaplardaki sansür vb.) gerek yayın gerekse baskı sayısının artmasını sağlamıştır.

### 1.1. Kitap Türleri ve Şiir Kitapları

Yazının ilk oluşmaya başladığı dönemlerde insanlar yaşayışlarını, efsanelerini, masallarını ağızdan ağıza aktarmışlardır. O dönemde, "her ihtiyar, canlı bir kitaptı. İnsanlar masalları, efsaneleri, görenek ve töreleri öğrenerek, kıymetli bir cevher gibi çocuklarına verirlerdi ki, onlar da kendi çocuklarına iletebilirler. Ama bu cevher arttıkça bellekte saklanması güçleşiyordu" (Ilin ve Segal, 1995, s.78).

İnsanoğlu bu güçlüğü yenecek, her alandaki ilerlemeleri gibi, yazı alanında da gelişmeyi sağlamış olacaktı.

"Yazının ortaya çıkışı ve geçirdiği değişim ve evrimler kültürel evrimin sonucu olmuştur. Kısaca yazı, insanın ve toplumların geçirdiği toplumsal ve kültürel evrim sürecinin ürünüdür. Bütün bunların yanı sıra yazı, insan belleğinin yükünü hafifletmiş, düşünsel enerjisini başka işlere yöneltebilmesini sağlamıştır. Yazının kullanımı bilginin yalnızca niceliksel birikimine değil, niteliksel gelişimine de katkıda bulunmuştur. Basım yoluyla çoğaltımı, bu gelişime daha geniş ve yeni boyutlar katmış, ivme kazandırmıştır" (Zıllıoğlu, 1996, s.170,173).

Yazının bulunuşu, kitabın ve kitap türlerinin oluşumunu beraberinde getirmiştir. İlk başta mitolojik, dinsel, efsanevi, kahramanlık vb. türleri oluşturan kitaplar, elyazmaları ile oluşturulmuştur. Eski uygarlık merkezlerinden Mezopotamya'da yazı için kullanılan toprak tabletler, notlar, kanunlar o dönemin kitap türleri sayılabilir. Ayrıca en eski; süslenmiş yazılı eserler, eski Mısır mezarlarında bulunan kitapçıklardır.

Daha sonra Orta Çağ'da matbaanın icadı, kitabın yaygınlaşıp türlerinin artmasını sağlamıştır.

"İlk basılı kitaplar hemen her ülkede aynı biçimde yapılmıştır. Türlerine gelince, bunlar pek çeşitlidir: Klasik Çağ edebiyatı ile halk edebiyatı, tıpla hukuk, resimli tarihle dinsel metinler aynı ölçüde matbaadan yararlanmaya başlamıştır" (Cumhuriyet Ansiklopedisi, s.2033).

Genel olarak bütün ülkelerde isim değişikliklerine rağmen kitap türleri ortak yönler içerir.

“Kütüphanelerdeki bibliyografik sınıflandırma ile Devlet İstatistik Enstitüsü’nün yıllık kitap üretimine ilişkin yaptığı sınıflandırma on başlık altında ele alınmaktadır.

Genel Konular; Felsefe-Ahlak; Sosyal Bilimler; Dil; Kurumsal Bilimler; Uygulamalı Bilimler; Güzel Sanatlar ve Spor; Edebiyat; Tarih, Coğrafya- Biyografya.

Kitap türlerini ve yayıncılığının alanlarını asgari düzeyde sınıflandırmak için altı gruba ayırmak mümkündür:

**a. Ders Kitapları:** İlkokuldan üniversiteye kadar olan eğitim sürecinde, okullarda okutulan ve yardımcı kaynak olarak tavsiye edilen ders kitaplarının yayıncılığını kapsamaktadır. Ders kitapları, birçok ülkede eğitim bakanlığının onayından geçtikten sonra okullarda okutulmasına izin verilmektedir.

**b. Akademik, Bilimsel, Teknik ve Tıp Kitapları:** Üniversite, akademi, araştırma kurumları ve enstitülerin doktora tezleri, özel araştırmaları ve bilimsel çalışma sonuçları gibi çalışmalara ilişkin yaptıkları ve sadece konunun uzmanları tarafından alınıp okunan yayıncılık alanını kapsar.

**c. Çocuk Kitapları:** Okul öncesi ve okul çağındaki çocuklara yönelik, bol renkli resimli kitaplardır. Çocuk kitapları, çocukların hem eğitilmesinde hem de çocuklara okuma alışkanlığı kazandırmasında, kitabın sevdirmesinde önemli bir etkiye sahiptir.

**d. Kaynak Kitaplar:** Sözlük, atlas, harita, seyahat rehberi ve ansiklopedilerin yayıncılığı bu türü oluşturmaktadır. Kaynak kitaplar, yaşamın her döneminde, herkesin ihtiyaç duyacağı bilgilere en kolay yoldan ulaşabilme olanağı sağlamaktadır.

**e. Din Kitapları:** Bu tür yayıncılık alanı, kutsal kitaplar, kutsal kitap tefsirleri, dua kitapları, dini bilgiler kitapları, peygamberin hayatı, peygamberin sözleri, dini hayata yönelik çeşitli yaklaşımların yer aldığı kitaplardır.

**f. Genel Yayıncılık:** Yayıncılık sektöründe en yaygın olan alandır. Bu tür yayıncılığa roman, hikaye biyografi, gezi notları, şiir, sanat, müzik, resimli kitaplar girmektedir. Gelişmiş ülkelerdeki kitap pazarının yarısını ve ihraç edilen kitapların yüzde 25 lik kısmını genel kitaplar oluşturmaktadır” (Gürcan, 1997, s.27-31).

Genel yayıncılık içerisinde yer alan şiir kitapları, diğer kitap türlerinden farklılıklar gösterir. Bunları daha iyi görmemiz için şiirin genel yapısını incelememiz gerekmektedir.

“Şiirin kendine özgü bir yapısı vardır. Salt kendisinin olan bir kuruluşla ortaya çıkar şiir. Örneğin şiir ne matematik yazısıdır, ne fizik öğretisi, ne demiryolu döşeme tasarısı, ne de savaş gerekçesi. Şiir başka bir şeyle karıştırılmaması gereken bir varlık özzerkliğiyle kendini açığa koyar” (Uygur, 1985, s.136).

Şiirin tanımını yapmak oldukça güçtür. Çünkü şiir anlayışı her döneme ve her insana göre değişebilmektedir. Ama her şeyden önce şiir bir sanattır. Vezin, kafiye ses uyumu gibi öğelerle oluşturulmuş olan bu söz veya yazılar, bizi başka ruh durumuna sokabilir. Şiirin bir kelimesi-



nin değişmesi veya yapısındaki biçimin değişmesi bile onu şiir yapan büyülü yanını bozabilir. Şiir insanın hiç durmadan iyiyi, güzeli, doğruyu araması sonucunda gelişmiştir. Dilin bulunup gelişmesi, düşüncenin gelişmesi şiirin ve sözcüklerin anlatım gücünü hızlandırmıştır. Şiir çoğu zaman bizi duygulandırır, ürpertir ve düşündürür.

“Şiir; hayatın mısralarla yaşanması, iç olguların anı defteri, bir şeyi olmaktan olmağa götüren bir güç olarak da kabul edilmektedir. Bazılarına göre ise; sırlar aleminin özü, hislere sinmiş bir dünya, aklımızdan geçen düşlerin bir nağmesidir. Varlık bütünü karşısında kendine öz bir davranışın belli ölçüler içinde anlatımı; varlığı belli bir yönden açıklayan, tutumun özel ürünüdür” (Karaalioglu, 1980, s.11).

Biçim bakımından da şiirin düz yazıdan ve diğer kitap türlerinden farklı olduğu görölmektedir. Şiir duygulara seslenen ritmin, imgenin biçem oyunlarının alanıdır. Düz yazı ise kesin kuralları olmayan bir dili, akılcı bir söylemi ortaya koyar. Şiir sözlerin anlatım gücüdür; öz ile biçim ilişkisinden yaratıldığı içinde biçimi oldukça önem taşır.

Şair kişiliğine özgü hareket, davranış, oluşturduğu kelimeler ve daha başka unsurlarla, kendi formunu yine kendisi yaratır. Bu form içinde ses ve ritim gibi etkenlerden de yararlanabilir. Şiirin manzum şekli, kafiyesi, ölçüsü dil yapısı ve sanatsal bir ruh yapısından çıkması, onun biçimini bize gösterir. Görülüyor ki şiir bu yapılarından dolayı düz yazıdan farklıdır. Bu farklılıklar, onun kitap yapısında da görülmelidir.

Metin ya da şiir yazıldıktan sonra onun kitap biçimine gelmesinde pek çok yol kat edilmelidir. Kitaba öncelikle bir tasarım ürünü olarak bakmak gerekir. Araştırmamızda problem olarak edindiğimiz şiir kitabı tasarımı konusunda tasarımın elden geldiğince sorunsuz olabilmesi için izlenmesi gereken yolları aşağıdaki başlıklar altında görebiliriz.

## 2. Şiir Kitaplarında Tasarımın Önemi

Grafik Sanatı'nın en önemli özelliklerinden biri; çağdaş iletişimin en etkili görsel dilini oluşturmasıdır. Grafik Sanatı, bu oluşumu tasarımlarla gerçekleştirir. Bir bilgiyi, bir iletiyi bir başkasına veya bir kitleye iletme işi, tasarımın amaçlarından biridir. Bu amacı üstlenen tasarım, kendi önemini de ortaya koymaktadır. İletme işi, bir deterjan kutusu ambalajı, bir konser afişi, bir siyasi parti afişi için de önemli ve gereklidir. Dolayısıyla bir kitap için de durum böyledir. Çünkü kitaplar, insanın düşünce ve duygularını yazı yoluyla kitlelere ulaştıran basılı iletişim araçlarıdır. Diğer ürünler gibi kitaplar da bir tüketim ürünüdür. Kitabın çoğu ürünlerden bir farkı, kalıcılığının daha fazla olmasıdır. Bunlar göz önüne alındığında da kitapların ürün olarak tasarlanmasının gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Tasarım açısından önemli olan etmenlerden biri, ürünün grafik tasarımcı tarafından tasarlanmış olmasıdır. Bu etmen ürünün daha iyi tanıtılmasını ve estetik bir yapı kazanmasını sağlayabilecek bir niteliktir. Grafik Sanatı, bir çok ürün gibi kitap ürününün de tanıtılması, duyurulması, işlevsel ve estetik bir görünüm sağlamaı amacına yönelik görevini tasarımla sağlar. Bu tasarım aşamalarında grafik tasarımcısı, plastik sanatların, teknolojinin ortak araç ve ilkelerinden yararlanır.

Yıllardır kitap tasarlama işi, kitabın kapağını tasarlama olarak kabul edilmiş ve uygulanmıştır. Oysa kapakla beraber iç kısımda bulunan sayfaların düzeni, yazı karakterleri, kağıdın cinsi, sayfa numarası, yazıların puntoları (harf yüksekliği) vb. gibi tüm etmenler, tasarlanması gerekenler olarak düşünülmelidir ki; kitap ürün olarak sunulduğunda bir bütünlük taşıyabilsin.

Ürün olarak ortaya çıkan her bir kitap, kültürel, ticari ve aynı zamanda sanat değeri de taşıyan bir nesnedir. Kitabın sanat değeri, yüklendiği görevle beraber, sunulmasının güzelliğiyle, illüstrasyonu, cildiyle, kağıdının türüyle, yazı karakteriyle ve tüm grafik elemanlarıyla bu değeri taşır. Grafik tasarımcı ve yayınevi, kitaptaki bütün bu elemanları dikkate alarak okuyucuya iyi bir ürün sunmak durumundadırlar. Sonuçta bu ürün, okuyucunun ilgisini çekebilecek, satın alınabilecek ve sahip olmak istenecek bir ürün olabilmek durumundadır. Tasarımla gerçekleştirilecek olan bu olabirlikler, tasarımın ne kadar önemli olduğunu da ortaya koymaktadır.

Kitabın türü, tasarım açısından oldukça önemlidir. Bu bir bilimsel kitapsa, farklı; bir öykü kitabı ise, daha farklı bir tasarım anlayışı gerektirir. Kitapların tasarlanması sonucunda bir grafik ürün olarak sanatsal değer taşıdıklarını söylemiştik. Bunun yanında bazı kitap türleri (roman, şiir vb.), içeriklerinden dolayı, sanatsal bir yapıyı da içlerinde taşırlar. Bu nitelikteki kitapların belki de en başında gelen şiir kitapları, tasarım açısından bazı zorlukları da beraberlerinde getirirler. Çünkü sanatsal bir yapı taşıyan ürün son derece iddialı ve düşünce yüklüdür. Bu yüzden de bu tür kitapları tasarlamak, diğer kitapları tasarlamaktan daha zordur. Bu tür kitapların fazla dokunulamayan özel bir yapısı vardır.

Şairler şiirlerinde özel bir mimari yapı kurarlar. Bunu değiştirme şansız yoktur. Tasarım açısından bu bir sınırlamadır ve grafik tasarımcının da buna uyması gerekir. Şiir kitaplarında sayfa, tümüyle şiire bırakılmalı, şiirin biçimine göre bir tasarım yapılmalıdır. Eğer tasarımcı şairin yazı düzenini değiştirmek istiyorsa, bunu şaire danışmalı ve eğer şair uygun bulursa tasarımcı yeni bir düzenleme yapabilmelidir. Belki şair de bu düzenlemeyi beğenecek ve kendi yazı düzeninden vazgeçebilecektir. Fakat bu olasılık oldukça güçtür. Çünkü şair, çoğunlukla şiirini oluşturduğu biçimle özümlemiştir. Ölmüş bir şair için ise böyle bir izin alınmayacağı için tasarımcı bu yaklaşımdan kaçınmalıdır.

Tasarım sınırlar içinde yapılan bir eylemdir. Sınırlara karşın grafik tasarımcının elinde kağıt türünden renklere, yazı karakterlerinden çizgilere, boyuttan espasa, fotoğraftan illüstrasyona kadar bir çok görsel eleman vardır. Gerçekte tasarım, belki sınırlar içinde, tasarlanacak olanın niteliğine göre yaratıcılığın ortaya konulması etkinliğidir.

## 2.1. Şiir Kitaplarını Kitap Olarak Tasarılmanın Gereçekleri

Kitaplar iletilmek üzere yazılan bazı bilgi, duygu ve düşüncelerin yer aldığı basılı bir iletişim aracı olmakla beraber toplumların kültürel betimlenmeleridirler de. Kitapların basılı duruma gelmesinin dışında, onun bir ürün olduğunu da unutmamak gerekir. Bu ürünün, yüklendiği görevi tam anlamıyla yerine getirebilmesi için de, tasarımın yapılması gerekmektedir.

Her tür kitabın 'kitap' olarak tasarlanmasının gerekliliği gibi şiir kitaplarının da 'şiir kitabı' olarak tasarlanması gereklidir. Kitap tasarımlarında da, diğer tasarımlarda olduğu gibi içerikle biçimin birbirini tamamlaması önemlidir. Şiir kitaplarında içerik, o kitaplardaki şiirlerin genel temasını, şairin şiir anlayışını vb. gibi etkenleri kapsar. Biçim ise, onun dış görünümü ile ilgilidir. Bu dış görünüm yalnızca kitabın dış kapağı ile ilgili değil, üç boyutlu görünümü dahil sayfa düzeninden, kullanılan kağıdın cinsine, yazı karakterlerine kadar nesneliği oluşturan tüm etmenleri içermektedir. Şiir kitabının kitap olarak tasarımında içerik ve biçimin uyumu için gerekli olabilecek tüm dinamikler en iyi şekilde değerlendirilmelidir. Bu dinamikler ve değerlendirilme koşulları şöyle sıralanabilir:

- a. Şair - yayınevi ve tasarımcının işbirliği güven ilişkisine dayanmalı,
- b. Kullanılan elemanların şiir kitabıyla mantıksal ve organik olarak uyumu sağlanmalı; farklı algılanmalara yol açacak süslemelerden ve görsel elemanlardan kaçınılmalı,
- c. Şiir kitabını hedef kitleye ulaştırmak üzere görsel sanatların anlatım dilinden yararlanarak işlevsellik estetikle birleştirilmeli,
- d. Şiir kitabının kapağında kullanılan elemanların birbirleri arasındaki görsel etkinin dengesi sağlanarak bu denge kitabın bütününe yansıtılmalı,
- e. İç sayfalarda kullanılan yazı karakterlerinin, şiirlerin tema ve şairin genel yapısına uygunluğuna dikkat edilmeli,
- f. İşlevsellik ve nesnellik ön planda tutularak şairin beklentisine cevap verilmeli,
- g. Şiir kitabının bütününde görsel temanın verilmek istendiği gibi algılanmasına dikkat edilmeli,
- h. Genel kitap kavramı içinde, şiir kitaplarının sayfaları iki yana düz olarak açılırken; sayfalarda yer alan bütün basılı elemanlar belirli bir bakış açısından aynı anda izlenebilmeli,
- ı. Şiir kitabının kapağı için, izleyicisini bilgilendiren, okuyucunun dikkatini çeken, kültür ve beğenisini yükselten ve bellekte kalıcılığı olan bir tasarım (illüstrasyon, fotoğraf, tipografik düzenleme, resim, kolaj, bilgisayar destekli grafik vs.) hazırlanmalı,
- i. Şiir kitap kapağı için seçilen yüksek gramajlı kağıt cinsi, hazırlanan tasarıma uyum sağlayarak bütünlük oluşturmali,
- j. Şiir kitap kapağında (ön-sırt-arka) bütünsel bir uyum sağlanmalı, kapak tasarımı bir bütün olarak düşünölmeli,
- k. Kullanılacak olan görsel elemanlar kitabın, şiir kitabı olduğunu algılatmalı, kitaptaki şiirlerden bir mısra vb. elemanlar kapak tasarımında kullanılabilmeli,
- l. Sayfa düzeni, yazı karakteri, marj ve görsel elemanların boyutunda belirli bir bütünlük sağlanmalı,
- m. Sayfa düzeni ve marj belirlenirken, şiirin biçimsel yapısı ön planda tutulmalı.

Kitapların kapak tasarımları okuyucu açısından ilk etkiyi oluşturacağı için oldukça önemli bir yapı teşkil etmektedirler. Kapak, okuyucunun kitapla ilk tanışması olarak düşünülebilir. Bu nitelik kitap dışında bir kaset kapağı, bir parfüm ambalajı vb. gibi bir çok tasarım ürünleri için de böyledir. İçeriğiyle bütünleşmiş bir dış görünüm tasarımının unsurları açısından önemlidir.

## 2. 2. Şiir Kitabı Tasarımında Dikkat Edilmesi Gereken Etmenler

Şiir kitabının, kapağı, sayfası, kağıdı, boyutu, renkleri, resimsel alanı ve bu gibi elemanlarıyla üç boyutlu bir tasarım ürünü olduğunu söylemiştik. Bir şiir kitapları dizisi veya bir şiir kitabı tasarlanırken şair, yayıncı ve grafik tasarımcının koordineli çalışması, kitabın bir tasarım ürünü olarak var edilmesi açısından önemli bir gerekliliktir.

Kitap yüklediği içeriğini en iyi biçimde dile getirebilmesi için şair ya da yazar, 'kitabım çıksın da nasıl olursa olsun' düşüncesinde olmamalıdır. Çıkacak olan ürünün elden geldiğince en eksiksiz biçimde var edilmesi için şair - yayınevi ve tasarımcı, üzerlerine düşen görevleri dikkatle yerine getirebilmelidirler.

Şiir kitaplarının ilk oluşum aşaması, şair ve onun yazdığı şiirlerdir. Daha sonraki aşama, yayınevinin kitabın basılması konusundaki katkısı ve tasarlanıp basılarak ciltlenip okuyucunun eline ulaşmasıdır. Bu ulaşım sırasında tasarım sürecini yaşamayan bir şiir kitabı işlevini yerine getiremez. Bu işlevin yerine gelmesi için tasarım sürecinin olması önemli bir koşuldur. Bu koşulun uygulanmasında da dikkat edilmesi gereken pek çok etmen olacaktır.

Bu bağlamda genel başlıklar altında grafik tasarımcının dikkat etmesi gereken etmenleri ve şair ile yayıncının üzerine düşen görevleri açıklayarak sıralayabiliriz.

**2.2.1. Şairin Kimliği ve Şiir Anlayışı:** Şiir kitabında yer alan şiirler, belirlenebilir bir formdadır. Bu şiir formu şair tarafından saptanmıştır. Bazıları dörtlük, bazıları serbest vb. gibi ve zinelidir. Bazı şairler ise şiirleri için çok daha farklı özel bir yapı kurarlar. Grafik tasarımcının bunları değiştirme şansı yoktur. Bu yüzden de tasarımcı bu yapıları dikkate alarak tasarımını oluşturmalıdır.

Şairin kimliği ve şiir anlayışını yansıtacak bir tasarım çözümlenmesi için grafik tasarımcı, şairin yaşam öyküsünü, edebi yönünü, şiir dilini, şairin o kitabında hangi temayı daha çok vurguladığını araştırmalıdır.

Şair yayınevi ve tasarımcı ile bir arada olmalı, tasarımcının istediği bilgileri hatta tasarımla ilgili fikirleri varsa, bunları iletmelidir.

**2.2.2. Yayınevinin Kurumsal Kimliği:** Okuyucu açısından yayınevi, çoğu zaman önemlidir. Yayınevi piyasaya sunduğu kitapla, okuyucunun güvenini kazanmak, yayınladığı kitabın bir kitapçı vitrininde ya da kitap fuarlarında kolayca öne çıkabilecek, göze çarpmak nitelikler taşımasını ister. Bu doğrultular içerisinde yayınevleri yayıncılık etkinlikleri içinde dört işlevi yerine getirmektedirler. Bunlar:

“1. Bir yayın programı planlama, eser yazımı için yazarı görevlendirme, yayınlanacak eserin seçimi ve çeşitli kitap projeleri geliştirme, esere değer biçme ve eserin basımı için editörlük yapılması.

2. Kitabın görsel tasarımı için grafik tasarımcısı ile işbirliği ve üretim özelliklerini belirleme yönetme.

3. Kitabın pazarlaması, reklam ve tanıtımının yapılması.

4. Bütün bu işlemlerin yönetiminin ve kitap yayın koordinasyonunun sağlanması.

Yazılı iletişim araçlarını oluşturan öğeler, yayınevi sektörünün ürettiği ürünleri ifade eder ki bunlar, gazete, dergi, kitap, broşür, katalog ve benzeri iletişim ürünlerinden oluşmaktadır. Buna bağlı yayıncılık, belirli bazı düşüncelerin belirli hedef kitlesine ulaştırılması için, kağıt veya benzeri bir nesne üzerinde çoğaltılarak kitleye sunulması süreci olarak tanımlanabilir” (Gürcan, 1997, s.15).

Yayınevleri yönetiminde belirli kurumları oluşturmak zorundadır. Ne yazık ki, ülkemizde yayınevlerimizin çoğu, bünyesinde grafik tasarım birimini barındırmadığı gibi serbest grafik tasarımcısı ile de çoğu zaman çalışmamaktadır. Ayrıca konu ile ilgili Adam Yayınevi'nin editörüyle yaptığım görüşmede, böyle bir sorunun hala kendi bünyelerinde ve genel olarak diğer yayınevlerinde de yaşandığı belirtilmiştir.

Yayınevlerinin işlerini yerine getirebilmeleri için bu soruna duyarlı olmaları ve yönetim şemalarını oluşturarak, üretim müdürlüğü içerisinde grafiker ve üretim asistanlarını bulundurarak gerekli çabayı ve girişimleri başlatmalarının gerekli olduğu kanısındayım.

Grafik tasarımcı yayınevi bünyesinde olabileceği gibi, serbest çalışan tasarımcılardan da yararlanılabilir. Böylece kitap tasarımında bütünlüğün doğru gidebilmesi sağlanmış olur.

Şiir kitabını veya başka bir tür kitabın tasarımını yapacak grafik tasarımcı kitabın çıkacağı yayınevinin kurumsal kimliğini ve imajını iyi bilmek zorundadır. Çünkü özellikle kitap kapağının ön yüzünde kitap adı, şair/yazar adı, görsel elemanlarla beraber yayınevi amblemi veya logosu yer almaktadır. Kitap kapağı üzerinde bulunan bu bilgiler tüketicide yayınevinin kurumsal imajını bırakmak amacıyla kullanılır. Kurumsal imaj tüketiciyi o yayınevine yöneltmek ve bağlılık sağlamak açısından önemlidir.

Kitap kapağının sırt kısmında ise yine yayınevi amblem ve logosu, kitap ve şair/yazar adı yerleştirilir. Bu yerleşim ile kitabın kütüphanede kolayca bulunabilmesi ve okunabilecek bir nitelikte tasarlanması hedeflenmektedir.

**2.2.3. Tasarımın Okuyucuya Getirdiği Kolaylıklar:** Her şeyden önce grafik tasarımcı okuyucunun şiiri zahmetsiz okuyabilmesini, şiirle baş başa kalmasını, okuyucunun kafasının karışmamasını sağlamalıdır.

Şiir kitabı tasarımlarında kitabın kapağı şair ile okur arasındaki ilk buluşmadır. Pek çok grafik ürününde de durum aynıdır. Fakat kitap tasarımlarını bazı ürünlerden ayıran, onun uzun ömürlü oluşudur.

“Kitabın uzunluğu, sürekliliği, taşınabilirliği, tekrar okunabilirliği, genel uygunluğu, fiziksel çekiciliği, toplum içindeki yeri ve ucuzluğu gibi faktörler, kitabı, diğer iletişim araçlarından üstün kılmaktadır. Kitap için, radyo ve televizyonda olduğu gibi bir güç kaynağına, satış sonrası servise ihtiyaç yoktur. Uzun bir gelişme dönemi geçirmiş bir sektör olan kitap yayıncılığı, özellikle gelişmiş ülkeler bazında dünya çapında bir dağıtım sistemine sahiptir. Bununla birlikte kitap yayıncıları, diğer haber, eğitim, enformasyon ve eğlence araçlarına karşı büyük bir yarış içindedir ve bu araçlarla rekabet yapmak zorundadır” (Gürcan, 1997, s.13).

Bu zorunluluklar düşünüldüğünde kitabın tasarlanması gerekliliği ile beraber okuyucusuna da bu tasarımlar sonucunda kolaylıklar sağlaması düşünülmüş olmalıdır.

Tasarım, sonuçta görsel iletişime dönüşme işini sağladığı için okuyucuya kitabın yapısını, içeriğini, temaların anlamını, bu anlamın dinamiklerini en uygun ve en doğru bir görünüm içinde yansıtarak kolaylıklar sağlar. Bu kolaylıkları genel olarak ele alıp maddeler halinde sıralarsak şunları söyleyebiliriz:

1. Kitabın kapağı işlevsel olarak kitabın korunmasını sağladığı gibi tasarımıyla da okuyucunun kitabı tanımasını da sağlamalıdır.
2. Kapak tasarımında oluşan görsel düzenlemede şair/yazar kimdir, kitabın adı ve türü nedir, yayıncı hangisidir, kolaylıkla anlaşılmalıdır. Bunlar bilindiği için de okuyucu neyi aldığı farkında olabilecektir.
3. Tasarımda biçimle-içerik göz önüne alındığı zaman, okuyucu kitabı okumadan önce, görsel anlamda bir ön bilgi edinmiş olabilmelidir.
4. Tasarımda uygulanacak teknik, işlevsel ve estetik değerler, okuyucunun estetik bir bakış açısı kazanmasını da sağlayabilmelidir.
5. Şiir kitabı tasarımında grafik tasarımcının kullanacağı görsel elemanlardan, şairin fotoğrafı, hayatıyla ilgili kısa bir bilgi veya bir sözü, okuyucunun kitabını aldığı şairi daha yakından tanımasını sağlayacaktır.
6. Grafik tasarımcı şair ile okuyucu arasındaki bağın güçlenmesi ve şairin şiirlerinin anlamlarının bozulmaması için şairin şiirinde kurduğu düzenlemeye özen göstermelidir.
7. Tasarımcının kullandığı önemli elemanlardan biri olan yazı karakterleri, tasarım açısından hayati önem taşır. Tasarımcı önceden üretilmiş olan binlerce harf karakterlerinden en uygununu seçerek iletişim yaratmanın önemli basamağını çözebilmelidir.
8. Sayfa tasarımında kullanılacak boşlukların oluşturduğu görsel düzenleme, okuyucunun şiirle bütünleşmesini, şiirle başbaşa kalmasını sağlayabilecek bir düzenleme olmalıdır.
9. Genel olarak kitap tasarımında kullanılacak yazı karakterlerinin seçimi, puntolarının kü-

çüklüğü-büyüküğü, satır aralığı ve espas özellikleri gibi konuların çözümlünde, kitap okunurken gözün yorulmamasını sağlayabilmelidir.

**10.** Şiir kitabının okuyucu kitlesi genellikle bellidir. Okuyucu kitlesi, kitabın tasarımının iyi ya da kötü olmasının dışında o kitabı almaya eğilimlidir. Fakat kitabın tasarımının iyi yapılması, işlevsel olması ve estetik bir yapı taşıması gibi bir beklenti içerisindedir.

**11.** “Yazı mesajın en iyi okunabilirliğı amacına ulaşmak için seçilmeli ve düzenlenmelidir. Okunabilirlik meydana getirilecek basılı iletişimin temeli olmalıdır. Yazı seçimi ve bunların sunuluşu sadece okunabilirliğı yardımcı olmakla kalmamalı, ayrıca iletişimin amacına da yardım edebilmelidir. Yazı mesajı güçlendirecek şekilde seçilmelidir” (Selamet, 1995, s.74).

Ayrıca kitabın cildinin sağlamlığı, baskısının iyi olması, kitabın kapağının işlevsel olarak dayanıklılığı okuyucuyu etkilemektedir.

**2.2.4. Dizi Şiir Kitaplarında Tasarım Bütünlüğü:** Kitap yayıncılığında kitaplar tek tek yayınlandığı gibi dizi halinde de yayınlanabilmektedirler. Kitabın dizi halinde yayınlanması onun türüne, iletişim görevine göre oluşabilmektedir. Örneğın eser türleri içerisinde, külliyatlar (eser sahibinin belli bir konuyla ilgili tüm eserlerinin dizi olarak çıkarılması) gibi, bilimsel bir ansiklopedinin Adan Z'ye dizi olarak yayınlanması ya da yayınevi editörünün bir konuyla ilgili özel veya bilgi verici nitelikte bir dizi hazırlaması gibi.

Tasarımlar dizi kitap türlerine göre farklılıklar gösterebildiğı gibi ortak yanları da vardır. Bu ortaklıklar dizi bütünlüğünü oluşturmak için her görsel elamanın dizi içerisinde olması gereken yere koyulması biçimindeki ortaklıklardır.

Diziyi oluşturacak şiir kitaplarında tasarımı kötü yönde etkileyecek durumlardan kaçınılmalıdır. Bu durumlar:

1. Şiir kitapları arasında birbirini iten renk uyumsuzluğu,
2. Şiir kitapları dizisinde şairler arasındaki ortak yanlar, şairlerin şiirleri arasındaki temaların ortaklığı ya da farklılıkların dengesinin iyi kurulamaması,
3. Kitaplarda kullanılan yazı karakterlerinin birbirini desteklememesi,
4. Yayınevi amblem ya da logosunun kitapların kapaklarında farklı yerlerde kullanılması,
5. Kitap boyutları arasında farklılıkların olması,
6. Birbirleri arasında farklı uygulama tekniğinin kullanılarak dizi bütünlüğünün sağlanamaması,
7. Dizi şiir kitaplarına estetik bir yapıyla yaklaşılması gerekliliğinin göz önüne alınamaması,
8. Sayfa numaralarının her kitapta farklı yerde kullanılması,
9. Farklı temaları içermesine karşın kitapların tümünde aynı görsel etkinin verilmesi. Örneğın Nâzım Hikmet'in şiir kitapları dizisinde ki tasarım gibi.



Görsel 1. Nazım Hikmet Dizi Şiir Kitapları

Şiir kitaplarının, özellikle kapak tasarımlarında kullanılacak olan, yayınevinin amblem ya da logosunun, tasarımın oluşumunda, kitapların tümünde, aynı yerde gösterilmesi dizi bütünlüğünü destekleyecek bir etkidir.

Bir uygulama tekniğinin, dizinin tümünde aynı veya yakın ölçüde kullanılması tasarım bütünlüğü açısından yine önemli bir etkidir.

Şiir kitapları ayrı ayrı da satılsa, kitap, o dizinin kitabı olduğu imajını verecek nitelikte olabilmelidir.

Dizi olarak hazırlanan kitapların birbirini destekleyecek ve tasarım içerisinde yer alacak ortak bir logonun veya sembolik bir imajın geliştirilmesi de dizi bütünlüğünü oluşturmada önemli bir yer tutar. Örneğin Kavram Yayınları'nın yayınlayıp tasarımını Sadık Karamustafa'nın yaptığı yabancı şairlerden oluşan şiir kitapları dizisinde tasarlanmış 'yeryüzü şairleri' isminde ki logo dizinin bütünlüğüne önemli bir katkı sağlamıştır.



Görsel 2. Yeryüzü Şairleri Şiir Kitapları Dizisi



**2.2.5. Tasarımda Estetik - Teknik ve İşlevsel Nitelikler:** Şair tarafından, daktilo, bilgisayar veya elyazmasıyla yazılmış şiirler, “basılması, çoğaltılması, kullanıma girmesi ile kitap olur. Bir elyazmasının kitap haline gelmesi için yaklaşık 30-40 ayrı sorun hem tek tek, hem de birbirleri arasında zorunlu bağlar aranarak ve kurularak çözülmesi gereken tasarım sorunlarıdır ve tasarım kararlarını gerektirir” (Erkmen, 1994, s.67).

Şiir kitabının kendinden beklenen nitelikleri yerine getirebilmesi için bazı teknik işlemlerden geçerek işlevsellik kazanması, şiir kitabının aynı zamanda sanatsal değeri olan bir nesne olması ve sanatsal bir yapıyı da bünyesinde taşıdığından, estetik bir görünüm kazanması da önemlidir.

Grafik tasarımcı estetik bir görünümü sağlamak için ilk olarak tasarlayacağı kitabı anlamaya çalışmalıdır. Onun içeriğini kimliğini çok iyi kavramalı ve daha sonra uygulayacağı herşeyde o içeriğin izlerini oluşturmalıdır.

Kitabın cilt biçimi, kapak ve sayfaların kağıt cinsi, kitap boyutu, seçilecek yazı karakteri ya da karakterleri, yazı ile sayfa kenarları arasında kalan boşluk (marj), sayfa numarası varsa illüstrasyon-sayfa ilişkisi ya da illüstrasyon-yazı ilişkisinin sayfayla bağı, kitabı oluşturan bölümlerin ayrımı, içindekiler, açıklayıcı ekler, varsa dipnotlar, önsöz, kitabın koruyucusu ya da ambalajı olan kitaba kişilik kazandıran ön-sırt-arka kapağın tasarımı ve kapakla içerik arasındaki bütünlük gibi konular birbirleri arasında bağlar kurularak çözümlenmelidir ki tasarıma işlevsel ve estetik nitelikler kazandırılmış olsun. Ayrıca daha önceden de söz ettiğimiz, grafik tasarımcı ile yayınevi editörünün birlikte çözeceği bir başka sorun; tasarımdan sonraki işlemlerde (kitabın basımı ve ciltlenmesi gibi) herhangi bir yanlışlığın yapılmamasını kontrol etmektir. Böylece tasarımda teknik nitelik de sağlanmış olacaktır. Karşı durumda şair/yazar, maddi manevi destek sağlayan yayınevi ve tasarımcı, yanlışlıklar sonucu yapılan kitabın oluşumundaki bu son aşamalara yenik düşer.

Kitabın üretilip çoğaltılmasında ve ürün olmasında, tasarımın teknik uygulamalardan geçmesi gerekir. Bu uygulamalardan geçecek olan tasarım, niteliğini, işlevini, kaybetmemesi için teknik uygulamalar aşamasında çok iyi ilişki kurulmalıdır. Bu teknik işlemler uzman kadro tarafından gerçekleştirilmelidir. Bu işlemler:

1. İllüstrasyonların reproduksiyonu, 2. Dizgi, 3. Montaj, 4. Kalıp, 5. Baskı, 6. Katlama,
7. Harmanlama, 8. Ciltleme.

Kitabın basılı ürün haline geldiği bu aşamalar, matbaalarda genellikle ofset baskı tekniğinde yapılmaktadır. Daha sonra ciltleme işlemleri yapılarak, satış için tüketiciye sunulur.

Şiir kitaplarında, iç sayfalarda daha çok şairin oluşturduğu biçimli şiirler uygulanacağından, yalnızca sayfa içerisindeki şiirin konumu tasarım olarak ele alınmalıdır. Şiir kitabı tasarımında, şairin yapısı ve şiirlerin teması da gözönüne alınarak kitabın hangi ölçülerde olacağına, kağıdın gramajının belirlenmesine karar verilmelidir ki tasarımın nitelikleri sağlanmış olsun.

Birçok yazı karakteri içinden en uygun yazı karakterini seçmek tasarımcının işidir. Tasarımcı, tasarımı olumsuz yönde etkileyecek yazı karakteri seçmemeye özen göstermelidir. Genel

olarak kitap tasarımında kullanılacak yazı karakteri, punto ve satır aralığının gözü yorucu olmaması ve kitap okunurken okuma isteğini engelleyici yönde seçilmemesine dikkat edilmelidir. Şiir kitaplarında şairin oluşturduğu yapı korunarak, vurgulanan temaları, şairin genel yapısını gözönüne alarak uygun karakter seçmelidir. Aksi durumda yanlış imajlar verilmiş olur.

*“Kötü tasarlanmış bir kitapta harfler bir çiftlikteki aç atlar gibi etrafta kaynaşırlar. Gelişi güzel tasarlanmış bir kitabın sayfalarında bayat ekmek ve koyun eti gibi dururlar. Tasarımcının, yayıncının ve matbaacının kendilerine düşeni yaptıkları iyi hazırlanmış bir kitapta, kaç bin satır veya sayfa olursa olsun, harfler canlıdır. Kimi zaman yerlerinde, kenar boşluklarında ve sütunlarda dans ederler” (Bringhurst, s.17).*

Okuyucu gözlerini kapadığında, okuduğu sözcüklerin içinde ne yaptığını görebiliyor olmalıdır. Bunun içinde tasarımcı kitabın iç düzenini analiz edip ortaya çıkarmalı ve elinde bulunan tipografik elemanları çok iyi kullanmalıdır. Bu da bize tipografinin tasarım açısından önemli bir eleman olduğunu göstermektedir. Bir grafik tasarımcısı bu elemanı kullanırken kitabın türünü gözönüne almalıdır.

Kitap tasarımında yazı puntolarının büyük önemi bulunmaktadır. Genel olarak küçük puntolu yazılar, gözün daha çok yorulmasına ve kelimelerin algılanmasında zorluklara neden olmaktadır. Büyük puntolu yazılar da kelimelerin gereğinden büyük olması nedeniyle yazılar okuyucuyu daha fazla rahatsız eder. Şiir kitaplarında şiirin özelliğine, temasına, şairin vurgulamak istediği yapıya göre punto düşünülmelidir. Sonuçta bu, tasarımın gerektirdiği bir durumdur. Bu durum düşünüldüğü takdirde tasarımın işlevsel ve estetik niteliği sağlanmış olacaktır. Ayrıca estetik açıdan tüketicinin dikkatini çekebilecek özelliklerin olması gerekir. Tasarımcı tasarıma o kitabın okuyucusu olarak da yaklaşabilmelidir.

Şiir kitaplarında şairin oluşturduğu biçimsel yapı dışında düz metinlerde, metnin puntosuna orantılı olarak seçilecek satır aralığı önemlidir. Satırların gereğinden fazla sık olması ya da fazla açık olması, gözün çabuk yorulmasına kelimelerin karıştırılmasına neden olabilir. Fakat kitabın türü önemlidir. Örneğin çocuk kitaplarında puntunun büyük olması, satır aralığının geniş olması, işlevsel açıdan da gerekli bir işlemdir.

Grafik tasarımcının kitabı tasarlarken, geniş satırlardan kaçınması, bunun yerine en uygun genişliği seçmesi gereklidir. Satır genişliği, kitabın sayfa boyutlarına göre belirlenmeli, sayfanın kenar boşlukları verildikten sonra yazı için kalan alanın genişliği gözönünde bulundurularak satır genişliği tek ya da çift sütun olarak saptanmalıdır. Genel anlamda böyle olmalıdır ama onun dışında kitabın türüne göre ve konusuna göre bu saptama farklılıklar da gösterebilir.

Düz metinlerin oluşturduğu sayfa tasarımlarında, kitap basıldığı zaman, sayfa kenarlarında kalacak boşlukların oranının saptanması, sayfa tasarımı sırasında önem taşımaktadır. Genel olarak kitap sayfalarının iç marjinlerinde (sol ve sağ sayfalar arasındaki ara boşluk) boşluk vermek, tasarımcının dikkat etmesi gereken önemli bir karardır. Çünkü kitap açıldığında sağ, sol ve orta boşluğun aynı oranda olması, kitabın görsel bir denge oluşturmasını sağlayabilir. Fakat bu denge oluşturma kitabın türüne ve içeriğine göre değişebilir. Amacına ulaşabildiği takdirde,

sayfanın alt boşluğunun fazla bırakılması ya da orta boşluğunun fazla bırakılması vb. gibi bir çok düzenlemeler de yapılabilir. Çünkü yapılabilecek her türlü düzenleme mantıksal bir işlevi ortaya çıkarır.

Şiir kitaplarında sayfa, tümüyle şiire bırakılmalı ve şairin oluşturduğu biçimsel yapı korunarak tasarım yapılmalıdır. Ayrıca şiir kitaplarında karşılıklı sayfalardan sadece birine yer verilip diğer sayfayı boş bırakmak, daha doğru olabilmektedir. Böylece şiirin anlam yoğunluğu korunmuş olur, okuyucu diğer şiire geçmeden önce okuduğu şiiri daha iyi duyumsar. Eğer şiir uzunsa yine karşılıklı sayfalar içinde değerlendirilebilir.

Şiir kitabı tasarımının işlevsel açıdan nitelik kazanması, yayınevinin kurumsal kimliği araştırılarak amblem ya da logonun kitap kapağı tasarımında, tasarımı destekleyici şekilde düzenlenerek yayınevini tanıtmaya işlevi gerçekleştirilmelidir. Bu tanıtmaya işleviyle tüketiciyi o yayınevinden satın almaya özendirme işlevi de gerçekleştirilmiş olacaktır. Ayrıca şiir kitabı kapağının korunması, kalıcılığının daha uzun sürmesi için selofon vb. teknik işlemler düşünülmelidir. Böylece kitap işlevsellik niteliğini daha fazla kazanmış olacaktır.

Şiir kitabı oluşturulurken, diğer kitaplarda olduğu gibi şiir kitaplarında da yardımcı sayfalar olmalıdır. Çünkü bu işlevsellik açısından önemlidir. Bu yardımcı sayfalar, ön sayfaları ve arka sayfaları oluşturan yardımcı sayfalar olmak üzere ikiye ayrılabilir. Ön sayfalar yayın bilgisi, iç kapak, önsöz veya giriş sayfalarından oluşmalıdır. Arka sayfalar ise, şairin kısa yaşam öyküsü, şiir anlayışı ya da edebi yönüyle ilgili söz sahibi kişilerin yazıları olmalıdır. Bu konuyla ilgili tasarımcı, yayınevi ve şairle de işbirliği içinde olmalıdır.

“Günümüzde bilgisayarların kitapçılarda, marketlerde yaygın kullanımı ile birlikte kitapların fiyatlarında elektronik belirleme ile beraber kitapçının stok kontrolünü günlük olarak takip edebilmesi, en çok satan kitapları daha kolay belirleyebilmesi gibi amaçlarla kitapların arka kapaklarına dikey çizgilerden oluşan ‘barkod’ sistemi basılmaya başlanmıştır. Kitaplardaki barkod, rakamlardan ve çizgilerden oluşan bir sistemdir. Çoğunlukla çizgilerin üzerinde rakamla ISBN numarası yer almakta; çizgilerin altında ise 978 ile başlayıp ISBN rakamları ile devam eden ikinci bir rakam grubu bulunmaktadır. 978, uluslararası olarak kitabı tanımlayan rakamlardır. Kitaplardaki barkod sistemi, kitabın satış fiyatının da gösterilebilmesi amacıyla genişletilebilir. Genişletilmiş barkod sisteminde ilk rakam para birimini, 2-4 rakamlar da kitabın satış fiyatını göstermektedir. Bu rakamların üstünde yer alan üç yatay paralel çizgi ise, kitabın satış fiyatının gözle daha çabuk ve rahat görülebilmesini sağlamak içindir” (Gürcan, 1997, s.92).

Şiir kitaplarında da işlevsellik açısından barkod sistemi kullanılmalıdır. Grafik tasarımcı, şiir kitabının kapak tasarımını oluştururken, estetik niteliklerle beraber barkodu da gözönüne almalıdır ki estetik yapı daha sonradan bozulmamış olsun.

## SONUÇ VE ÖNERİLER

İnsan varoluşundan bugüne sürekli bir iletişim ortamı içerisinde bulunmuştur. Bu ortam içerisinde kitabın büyük bir rolü ve yeri vardır.

İnsanın duygu ve düşüncelerini yazı yoluyla yayan ve kitlelere ulaştıran kitap; sürekliliği, taşınabilirliği, genel uygunluğu vb. gibi özellikleri ile de basılı iletişim araçları içinde önemli bir yere sahiptir. Fakat kitaplar, salt yazının ve resmin mekanik bir çoğaltılması değildirler. Ürün olarak bakılması gereken kitap, biçimsel yapısıyla da çağdaş toplumun kültürel aynasıdır. Bunlar düşünüldüğünde de kitapların grafik ürün olarak tasarlanma zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Bu zorunluluk çoğu zaman dikkate alınmamıştır. Genelde kitabın sadece kapak tasarımı düşünülmüştür. Oysa kitabın, kapakla beraber iç sayfalarının düzeni, yazı karakterleri, kağıdının cinsi, sayfa numarası vb. gibi birçok etkenin tasarlanması gerekliliği, kitabın ürün olarak sunulduğunda bir bütünlük taşıyabilmesi açısından önemlidir.

Kitap tasarımı diğer alanlar gibi bir ülkenin gelişmişliğinin bir göstergesidir. Görsel iletişimi sağlayan grafik tasarımın en önemlilerinden biri olan kitap tasarımına gereken önem, ülkemizde gecikme göstermektedir. Yayıncılık sektörümüzde çoğu yayınevlerinde grafik tasarımcı olmadığı gibi grafik tasarımcıyla da çalışan yayınevleri sınırlıdır. Şair ve yazarlarımızın çoğu da bu konuda duyarsız kalmaktadırlar. Oysa estetik - teknik ve işlevsel bir nitelik taşıması gereken, yanlış anlaşılmalara yol açmayacak, biçim ve içeriğiyle bir bütünlük oluşturacak kitap tasarımı şair/yazar - yayınevi - tasarımcı birlikteliğinin zorunluluğu sonucunu doğurmaktadır.

Yayınevleri mutlaka bünyelerinde grafik tasarımcı bulundurmalı ve şair / yazarlar da tasarım sürecinde yerlerini almalıdırlar. Çünkü şair / yazar iletmek istediği mesajı en iyi yorumlayan kişidir. Tasarımcı da sonuçta bunları dikkate alarak, şair/yazar - yayınevi ve okuyucu arasında köprü görevi yapar.

Kitabın ürün olarak grafik tasarımı açısından analizinin yapılması, teknik - işlevsel ve estetik açıdan şiir kitabı tasarımının önemini saptamak, tasarımın sorunsuz sonuç vermesi açısından önemlidir.

Bu araştırmada, tasarımcının çözümlenmesi gereken sorunlar ortaya çıkarılmıştır. Özellikle şiir kitapları gibi sanatsal bir yapıyı bünyesinde bulunduran kitapların tasarlanması önemlidir. Yapısı gereği daha çok dikkat edilmeyi gerektirmektedir. Tasarım süreci içerisinde tasarımcının dikkat etmesi gereken etkenleri gözönünde bulundurması tasarımın olumlu ilerlemesi açısından önemlidir.

Tasarımcı ürünün tasarımını yaparken, fiziksel ve psikolojik sınırlamalarla karşılaşabilir. Ama tasarım, zaten sınırlar içinde yapılan bir etkinliktir. Bütün bu sınırlamalara rağmen tasarımcı, hedef kitleye ürünü doğru ve etkili bir biçimde aktarmalıdır. Tasarımın çekici olması ne kadar önemli ise, verilmesi istenen iletiyi aktarması daha da önemlidir. Tasarımcı ürünü çağdaş bir beğeni anlayışı içinde sunmak durumundadır.

Kitaplar tek tek tasarlanıp yayınlandığı gibi türlerine göre dizi olarak da tasarlanıp yayınlanmaktadır. Nitelikli bir dizi şiir kitapları tasarımı için, birbirini destekleyecek yapıların oluşması, belirli bir amacı ile birlikte aralarında destekleyici yapıların kurulup uygulanması gerekir.

Nitelikli tasarımlar için gerekli olan ilkeler ve etkenler ile birlikte teknik-estetik ve işlevsel ölçütlerle grafik öğelerin bir bütünlük içinde ortaya koyulması önemlidir.

Kitap tasarımının alışlagelmiş kalıbından çıkarılması, doğrudan doğruya grafik tasarımın içindeki yerini alması bu konuya gereken önemin gösterilmesiyle mümkün olabilir. Şair/yazar - yayınevi - tasarımcı biraradlığındaki eksiklik tasarım için sarf edilen bütün emek ve harcamaları olumsuz yönde etkiler. Bunların dışında kitabın oluşumunda matbaacı, ciltçi, dizgici vb. gibi kişilerde bulunmaktadır. Herhangi birinin aksaklığı tasarımın eksik olması anlamına gelebilmektedir.

Günümüzde konu ile ilgili grafik tasarımcıların, yayınevlerinin ve yazar/şairlerin yaptıkları çalışmalar, düşünceler umut vericidir. Fakat bu daha da artırılmalıdır. Unutulmamalıdır ki biçim ve içerik ilişkisi kopuk olan bir tasarım, sunduğu iletilerle yanlış anlaşılmalara yol açabilmektedir.

## KAYNAKÇA

- Asher, Mustafa. (1983). *Grafik Sanatlar Tarihi ve Yorumlar*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Grafik Sanatlar Bölümü Yayınları:1.
- Bringhurst, Robert. *The Elements of Typographic Style*, (Çeviren: TÜRKER, Pelin), P17: *The Grand Design*. Cumhuriyet Ansiklopedisi. Arkin Kitabevi, Cilt: 7.
- Erkmen, Bülent. (1994). "Tasarım Konusunda Bir Kavram Kargaşası Var" *Nokta Dergisi*, s: 67.
- Gürcan, Halil İbrahim. (1997) *Kitap Yayıncılığı Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları*, No: 987.
- Iln, M-Segal,E. (1995). *İnsan Nasıl İnsan Oldu*, (Çeviren: ZEKERYA, Ahmet), İstanbul: Say Yayınları.
- Karaalioğlu, Seyit Kemal. (1980). *Türk Şiir Sanatı*, İstanbul: İnkılap ve Aka Kitapevleri.
- Labarre, Albert. (1994). *Kitabın Tarihi*, (Çeviren: ÜSTÜN, Galip), Yeni Yüzyıl Kitaplığı, İletişim Yayınları.
- Uygur, Nermi. (1985). *İnsan Açısından Edebiyat*, İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Selamet, Sevim. (1995). *Grafik Tasarım Ögesi Olarak Tipografi*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Zillioğlu, Merih. (1996). *İletişim Nedir? İstanbul: 2. Baskı, Cem Yayınevi*.

